

Współczesny „brněnski hantec” w opowiadaniach Leoša Tomana

Głównym celem niniejszej pracy jest szczegółowa analiza lingwistyczna języka współczesnego opowiadania pisanego w tzw. „brneńskim hantecu” (*brněnská hantýrka*): charakterystyka fonologii, fleksji oraz opis sposobów powstawania nowych wyrazów. Do analizy posłużą nam dwa krótkie opowiadania: *Je to normalka?* i *Velikonoce*, pochodzące z książki Leoša Tomana *Špigl hantecu* (Toman 1999). Jest to zbiór typowych opowieści napisanych w języku stylizowanym na przedwojenny żargon brneński – specyficzny język dawnych miejskich nizin społecznych, tzw. „brneńskiej plotny”. Niewątpliwym atutem tego zbioru jest fakt, że obok tekstu pisanego hantecem pojawia się jego przekład na literacką czeszczyznę. Podczas analizy zwrócimy również uwagę na sztuczność niektórych środków językowych, na pewne rysy stylizacyjne, odróżniające język współczesnych opowiadań od języka autentycznego przedwojennego brneńskiego hantecu, który pojawia się m. in. w studium Otakara Nováčka *Brněnská plotna* (Nováček 1929). Wybór aż dwóch opowiadań do zbadania jest spowodowany tym, że jeden krótki tekst zawiera zbyt mało zjawisk językowych, charakterystycznych dla tego kodu językowego.

Poziom artystyczny wybranych tekstów nie jest zbyt wysoki. Ich tematem, podobnie jak i tematem pozostałych opowiadań, jest codzienne życie przeciętnego mężczyzny (w żadnym wypadku kobiety!), mieszkańca Brna, któremu brakuje pieniędzy, ma problemy z szefem w pracy, a w domu z małżonką, któremu jedyne pocieszenie przynoszą spotkania w knajpie z kolegami lub przygoda z przypadkowo poznaną kobietą. Wyraźnie można dostrzec, że główną intencją

autora jest skupienie się na warstwie językowej, a przede wszystkim, jak najczęstsze stosowanie słownictwa slangowego.

1. Fonetyka

Warto podkreślić, że brneński hantec z pierwotnie mówionej postaci języka przedostał się do postaci pisanej i pozostał w niej aż do dzisiaj, czego najlepszym przykładem są analizowane opowiadania. Niestety, opierając się wyłącznie na tekstach pisanych nie jest możliwy kompleksowy opis fonetyki. Nie możemy więc stwierdzić obecności typowych dla brneńskiej odmiany języka czeskiego cech (jak np. bardziej napięta postać samogłosek [i] ([i]), [e] lub pochyłona wymowa [á]) (Krčmová 1981), które mogłyby się również pojawić w brneńskiej hantýrce. Mimo wszystko na podstawie tych dwóch opowiadań możemy zwrócić uwagę na niektóre, najbardziej typowe rysy charakterystyczne dla brneńskiej czeszczyzny.

W okolicy Brna przechodzi kilka izoglos, które różnicują językowo Czechy i Morawy, co powoduje, że Brno jest pod względem gwarowym bardzo niejednorodne. Najbardziej wyraźne są tutaj wpływy okolicznych gwar, a mówiąc precyzyjniej, południowej grupy gwar środkowo-morawskich:

1. W obu opowiadaniach występują liczne przykłady fonemów *ě* i *ó*, typowych jedynie dla gwar środkowo-morawskich kontynuantów monoftongizacji dyftongów *ej* i *ou*, pierwotnie powstałych ze staroczeskiego *y* i *ú* (*y* > *ej* > *ě*; *ú* > *ou* > *ó*), np. *celé jár*, *médlo*, *žádné* (*fizl*); *kalósek*, (*s*) *nabitó šrajtofló*, *jinó*, *špičavó* (*kočku*). Autor jest tutaj konsekwentny i w ogóle nie używa charakterystycznych dla czeszczyzny literackiej postaci: *y*, *ou* oraz typowej dla tzw. „obecnej češtiny” formy *ej*.
2. Szczególną dla większości gwar hanackich cechą, która obejmuje także brneńską czeszczyznę jest skrócenie *í* > *i*, które możemy tutaj zaobserwować przede wszystkim w 1. osoby czasu teraźniejszego liczby pojedynczej, np.: *nečumim*, *hodim*, *čubrnim*, ale również: *pali* (3. osoby liczby mnogiej), (*v*) *lepším*, (*v*) *horším*. W niektórych sytuacjach występuje jednak również *í*, np.: *dopaříme*, *vlitnu*, *april*.

3. Zjawiskiem typowym nie tylko dla obszaru środkowo-morawskiego, ale również dla całego terenu Moraw jest brak przegłosów: *'a > e* i *'u > i*. Tego zjawiska nie możemy jednak praktycznie zaobserwować w analizowanych tekstach, ponieważ liczba rodzimych czeskich wyrazów o temacie zakończonym na miękką spółgłoskę jest znikoma. Przeważająca ilość wyrazów w tekstach ma obce pochodzenie, a wyrazy te są w większości twar-dotematowe. Odnajdziemy tu jednak pewne, nieliczne przykłady, gdzie nie dochodzi do omawianego przegłosu, jak np. w grupie rzeczowników zakończonych sufiksem *-ec*: N. pl. masc. *borec* – G. sg. *borca*, N. *Oltec* – L. (v) *Oltecu*, N. *Gelbec* – L. (na) *Gelbecu*. Do tej grupy możemy również zaliczyć formy: *za chvílu* (zamiast *za chvíli*), *za kůžó* (zamiast *za kůži*). Z drugiej strony postać: (v) *Šanghaji* może być przykładem obecności przegłosu.
4. Cechą charakterystyczną dla całego obszaru Moraw jest brak dysymilacji *šč > šť*. Ta cecha jest obecna u Tomana v dość szczególnym przypadku, w wyrazie *ščágěl*, będącym zapożyczeniem z niemieckich dialektów. W słowniku literackiego języka czeskiego (*Slovník spisovného jazyka českého* – dalej: SSJČ) oprócz tej postaci występuje również forma z dysymilacją: *štakél*.
5. Należy również zwrócić uwagę na dwie charakterystyczne dla obszaru morawskiego formy: *kost'* oraz *kameně*, które występują jedynie w mianowniku i dlatego nie jest możliwe ustalenie ich przynależności deklinacyjnej.

W opowiadaniach pojawiają się liczne formy wspólne zarówno dla obszaru środkowo-morawskiego, jak i dla „obecnej češtiny”. Tak więc, pojawia się zwężenie *ě > í* (*ě > ý*), np.: *plnotučný* (*bahno*), *suprový* (*hůlky*), *spravnýho* (*borca*) (formy bez zwężenia w badanych tekstach nie występują). Inną cechą występującą w omawianych opowiadaniach, łączącą środkowo-morawskie dialekty (a dokładniej ich zachodnią część) z „obecną češtiną” jest protetyczne *v-* przed samogłoską *o*, np.: *votevře*, *volepeně*, *vohne*, *vod* (*starýho*). Jediną formą bez protezy jest toponim *Oltec*, który stanowi w dodatku zapożyczenie z języka niemieckiego.

2. Fleksja

Podobnie jak w przypadku fonologii, również we fleksji daje się zauważyć u Tomana silny wpływ dialektów środkowo-morawskich. Ten wpływ wydaje się silniejszy w przypadku koniugacji niż deklinacji. Drugim ważnym czynnikiem jest tradycyjnie silny wpływ „obecnej češtiny”. Oczywiście podstawą, podobnie jak w warstwie fonetycznej, pozostaje czeszczyzna literacka.

2.1. Deklinacja

W obu opowiadaniach, poza nielicznymi wyjątkami, prawie nie występuje deklinacja miękkotematowa. Większość użytych wyrazów stanowią zapożyczenia z języków obcych, głównie z języka niemieckiego, które posiadają twarde zakończenie tematu i odmieniają się według wzorów twar-dotematowych. Nieliczne wyrazy o temacie zakończonym na miękką spółgłoskę odmieniają się jak wyrazy twar-dotematowe: *borec* – *borca*, *Oltec* – *Oltecu*. Istnieje tylko jeden wyjątek, gdzie występuje miękki typ deklinacji: *v Šanghaji* (być może w tym przypadku autor zapomniał na chwilę o stylizacji i użył formy języka literackiego)

Wpływ „obecnej češtiny” jest widoczny w I. pl., gdzie pojawia się końcówka *-ama*, np.: *za koňama*, *s borcama*, *s něma*. Formy literackie w tym przypadku nie występują.

Ten sam wpływ można zaobserwować także w zaimkach: L. sg.: *vo tym* (literackie: *o tom*). Dwa razy pojawia się tego rodzaju forma u Tomana w postaci nieliterackiej.

2.2. Koniugacja

W 3 osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego występują charakterystyczne środkowo-morawskie końcówki: *-ijó* dla 4. klasy, np.: *mlátijó*, *zalepijó*, *snažijó se*, oraz *-ajó* dla 5. klasy, np.: *litajó*.

Pozostałe klasy czasownikowe w 3. osobie liczby mnogiej mają również dialektalną postać końcówki *-ó*: *táhnó*, *nasomrujó*, *vylitnó*.

Jedynym wyjątkiem jest forma *pali* (być może autor znowu zapomniał o stylizacji).

Końcówka 1. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego *-m* charakterystyczna dla nieliterackiej odmiany języka czeskiego pojawia się tylko raz: *docháľujem*. Poza tym przykładem Toman używa form posiadających postać literacką *-me*: *dopařime*, *deme*.

W obu tekstach we wszystkich przypadkach występuje charakterystyczna dla gwar środkowo-morawskich 1. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego czasownika *být*: (*já*) *su*, w negacji: *něsu*.

Na koniec należy wspomnieć o jeszcze jednym morawskim zjawisku językowym, które występuje tutaj tylko raz. Chodzi mianowicie o spójnik *aji* zastępujący postać literacką *také*.

3. Sposoby tworzenia nowych wyrazów

Tutaj posłużymy się klasyfikacją sposobów tworzenia wyrazów slangowych, którą proponuje Jaroslav Hubáček w pracy *O českých slanzích* (Hubáček 1981). Według Hubáčka słownictwo slangowe możemy tworzyć poprzez zastosowanie dwóch metod:

1. Metody transformacyjnej ew. modyfikacyjnej (rozszerzenie inwentarza słownikowego języka narodowego):
 - a) derywacja słowotwórcza,
 - b) kompozycja,
 - c) inne sposoby (skręcanie wyrazów, uniwerbizacja, deformacja *czes. překrucování*).
2. Metody transpozycyjnej (wykorzystanie leksemów już istniejących):
 - a) neosemantyzacja (metaforyzacja i metonimizacja),
 - b) tworzenie nazw wielowyrazowych (połączenia wyrazowe, związki frazeologiczne),
 - c) zapożyczenia (Hubáček 1981, s. 149).

3.1. Derywacja słowotwórcza

Wyrazy slangowe bardzo często powstają na drodze derywacji, niemal wyłącznie z zastosowaniem sufiksów. Brneński hantec nie jest

wyjątkiem, co możemy zaobserwować na podstawie analizowanych tekstów. W hantecu pojawiają się sufiksy charakterystyczne dla tego kodu językowego: *-ec*, *-na* dla rzeczowników oraz sufiks *-čít* dla czasowników (Utešeny 1995, s. 364–367). Nowe wyrazy są derywowane najczęściej od obcych podstaw słowotwórczych.

W badanym materiale znaleźliśmy sufiksy biorące udział w derywacji rzeczowników:

- *-ec*: produktywny zwłaszcza w brneńskiej toponimii, wywodzącej się z dawnej niemieckiej: *Oltec* (Staré Brno), *Gelbec* (Žlutý kopec). Inne przykłady: *holpec* ‘gromada’, *lochec* ‘śmiech’, *šaškec* ‘zakład psychiatryczny’, *rybízec* ‘młodzieniec’. Dziś również w czeskich slangach występuje wymieniony w tekście – *borec*;
- *-na*: tworzy różne kategorie znaczeniowe, tu np.: *hokna* ‘praca’, *goldna* ‘dobry humor’, *kchocna* ‘atrakcyjna kobieta’, *fligna* ‘żart’, *mixna* ‘lanie, ciągi’, *chrupna* ‘sen’, *heftna* ‘bezpieczna dziewczyna’;
- *-ka*: w języku literackim oraz w slangach służy głównie do tworzenia feminativów, w „brneńskiej hantýrce” ma bardzo szerokie spektrum znaczeniowe: *chálka* ‘jedzenie’, *zorka* ‘papieros’, *grilka* ‘ślub’, *normálka* ‘coś normalnego’;
- *-ačka*: *levačka* ‘coś złego’, *glgačka* ‘napój alkoholowy’;
- *-an*: tworzy nazwy osób: *fagan* ‘uczeń’, *juhan* ‘młodzieniec’;
- *-o(ů)vka*: *jodovka* ‘oko’, *vasrůvka* ‘woda’.

O wiele rzadziej pojawiają się inne sufiksy, jak: *-ajžňa*, np. *hulajžňa*; *-ák*, np. *bévák*; *-as*, np. *špilas* czy *-za*, np. *labza*, *-áč*, np. *lováč*.

Natomiast w derywacji czasowników biorą udział następujące sufiksy:

- *-čít*: element finalny, występujący w zapożyczeniach czasownikowych, tutaj poświadczone: *lochčít se* ‘śmiać się’, *vychrupčít* ‘wyspać się’, *ryngčít* ‘tańczyć’;
- *-ova*: *somrovat* ‘zebrać’, *zacólovat* ‘zapłacić’, *grilovat* ‘wychodzić za mąż’.

Jak pokazują powyższe przykłady, powstające w brneńskim hantecu na drodze derywacji slangowe rzeczowniki i czasowniki z trudem

można przyporządkować do konkretnych kategorii znaczeniowych. Wyrazy tworzone za pomocą tych samych sufiksów mają różne typy znaczeń słowotwórczych i pełnią całkiem odmienną funkcję. Jedno je jednak łączy: dzięki specyficznym sufiksom zyskują dużą ekspresywność.

3.2. Kompozycja i inne sposoby (skracanie wyrazów, uniwerbizacja, deformacja)

Zjawiska te opisujemy wspólnie, ponieważ występują w naszych opowiadaniach w bardzo ograniczonej ilości. Wydaje się, że taki stan nie jest typowy jedynie dla badanych przez nas tekstów, ale ilustruje pewną ogólną tendencję, charakteryzującą całą współczesną twórczość w hantecu.

W badanych tekstach możemy odnaleźć dwa przykłady kompozycji, a ściślej zrostów:

- *idiotbox* ‘telewizor’ (w dosłownym tłumaczeniu: ‘idiotyczne pudło’); interesujące, że w „hantecu” również *bedna* w czeskim brzmieniu znaczy to samo. Pierwszy element *idiot* nadaje wyrazowi dużą ekspresywność;
- *Blekfild* (Černá Pole), typowy brneński toponim, przełożony bezpośrednio na język angielski.

Granica między skracaniem wyrazów i deformacją wydaje się dość płynna. Za rezultat skracania, gdzie celem jest krótsza i brzmieniowo uproszczona postać wyrazu, uznajemy tutaj formy: *kancl* (lit. *kancelār*), *červ* (lit. *červené víno*) i *Kanāry* (lit. *Kanárské ostrovy*). Dwa ostatnie wyrazy możemy również uważać za rezultat uniwerbizacji.

W wyniku procesu deformacji powstał wyraz: *retko* (lit. *cigareta*) oraz być może *hūlka* (lit. *holka*). Prawdopodobnie tworem hybrydalnym jest wyraz *prohozunk* (lit. *procházka*), gdzie występuje niemiecki sufiks *-ung*. Głównym motywem tych procesów jest zabawa z językiem.

3.3. Neosemantyzacja (metaforyzacja i metonimizacja)

W slangach duża ilość wyrazów powstaje w wyniku zmian znaczeniowych (tzw. neosemantyzacja). U podstaw tego procesu leży wykorzystanie bogactwa rodzimego zasobu leksykalnego do pomnażania liczby znaczeń pojedynczych jednostek leksykalnych. Dochodzi do przesunięć semantycznych i do wzbogacenia znaczeniowego nazw rodzimych lub przyswojonych (Hubáček 1981, s. 153).

W czeskich slangach metaforyzacja jest zjawiskiem znacznie częstszym niż metonimizacja. We współczesnym brneńskim hantecu sytuacja jest analogiczna, co możemy stwierdzić na podstawie analizy opowiadań Leoša Tomana. W obu tekstach występuje cały szereg przykładów na metaforyzację. Podstawa metaforycznego przeniesienia wyrazu jest tutaj różna:

- podobieństwo w wyglądzie ogólnym lub kształcie: *klepeto* ‘kleszcz raka’ – ‘ramię’¹, *krovky* ‘pochewki skrzydłowe owadów’ – ‘uda’, *bedna* ‘pudło’ – ‘telewizor’, *hůlka* ‘laska, kij’ – ‘dziewczyna’ (ale być może jest to deformacja wyrazu *holka*), *jelito* ‘kaszanka’ – ‘siniak’, *kočár* ‘powóz, karetą’ – ‘auto’, *brka* ‘piórka’ – ‘łydki’;
- obecność określonej wyrazistej lub ważnej cechy: *bahno* ‘błoto, bagno’ – ‘piwo’, *kanál* ‘kanał’ – ‘oszust’, *kočka* ‘kotka’ – ‘piękna kobieta’, *kameň* ‘kamień’ – ‘więzienie’, *kosa* ‘kosa’ – ‘twardy facet’;
- właściwość wynikająca z podobnej czynności: *kanál* ‘kanał’ – ‘oszust’, *kočár* ‘powóz, karetą’ – ‘auto’;
- podobieństwo lub wzajemny stosunek czynności (wydarzeń) wyrażonych czasownikiem: *volepit se* ‘okleić się, oblepić się’ – ‘ubrać się’, *zalepit* ‘zalepić’ – ‘zapłacić’.

Istnieją jednak przykłady, w których z trudem można odnaleźć jakikolwiek związek między pierwotnym znaczeniem wyrazu a jego nowym znaczeniem. Ta niejasność znaczeniowa zastępowana jest

¹ W pierwszej kolejności podawane jest znaczenie prymarne, następnie przeniesione.

czynnikiem ekspresywności (oczywiście występuje on również w wyżej wymienionych przykładach) z akcentem humorystycznym i skłonnością do przesady: *lampa* 'lampa' – 'butelka napoju alkoholowego', *bomba* 'bomba' – 'wino', *lebeda* 'lebioda' – 'dobra rzecz', *řízek* 'kotlet' – 'rosły mężczyzna', *grilovat se* 'piec się na rożnie' – 'wychodzić za mąż', *médlo* 'mydło' – 'dama'. Nie możemy również pominąć bardzo ważnej zasady niezrozumiałości. Charakterystyczne dla każdego żargonu jest to, aby był on jak najbardziej niezrozumiały dla osób niewtajemniczonych.

Granica między metaforyzacją i metonimizacją jest dość umowna. Pewne przykłady metonimizacji możemy odnaleźć w opowiadaniu *Velikonoce*: *baba* 'baba' – 'dziewczyna', *hadry* 'szmaty' – 'ubranie', *starý* 'stary' – 'ojciec'.

3.4. Tworzenie nazw wielowyrazowych (połączenia wyrazowe, związki frazeologiczne)

Tworzenie połączeń wyrazowych jest procesem występującym w slangach stosunkowo rzadko (Hubáček 1981, s. 156). Brněnská han-týrka nie jest tu wyjątkiem. W opowiadaniach występują zaledwie dwa przykłady takiego procesu: *levá bída* 'bezecna dziewczyna', *kla-vi kchoc* 'oszustka', gdzie ponadto występuje przeniesienie znaczenia wyrazu.

Znacznie częstszą, a w analizowanych tekstach jedną z najczęst-szych, metod jest tworzenie nowych związków frazeologicznych. Po-wstające świeże, interesujące frazeologizmy posiadają duży ładunek ekspresji, służą głównie efektom humorystycznym i rozbawieniu czy-telnika: *hodit sicnu* 'usiąść', *hážó jodovky* 'wybałuszać oczy', *dát si chrupnu* 'zdrzemnąć się', *dopaříme bombu* 'dokończyć wino', *vlítnu do kočáru* 'wsiąść do samochodu', *naklapu do kěru* 'wracać do domu', *lízno se štatlem* 'spacerować po mieście', *hlásily lod'* 'ulotnić się', *vyvětrat kostru* 'przejąć się'.

Jak pokazują liczne przykłady, a co było zasygnalizowane już wcześniej, ten sposób tworzenia slangowego słownictwa, podobnie jak i metaforyzacja, jest bardzo często wykorzystywany przez współ-

czesnych autorów piszących teksty w języku stylizowanym na brneński hantec. Te dwie metody umożliwiają bowiem (w przeciwieństwie np. do derywacji słowotwórczej) niemal nieograniczoną językową twórczość, tworzenie całkiem nowych, nieznanych dotąd form językowych, których celem nadrzędnym jest rozbawienie czytelnika. W porównaniu z fragmentami przedwojennej brneńskiej hantýrki, przytoczonymi w książce Otakara Nováčka *Brněnská plotna*, występujące tu charakterystyczne konstrukcje językowe pojawiają się znacznie częściej i różnią się dość wyraźnie od swego dawnego wzorca. Powszechna jest tendencja, że prawie każdy autor współczesnych opowiadań w hantecu, oprócz tradycyjnych, tworzy również własne neologizmy i dlatego język każdego takiego autora ma swoje specyficzne cechy, dzięki czemu możemy go traktować jako osobny idiolekt.

3.5. Zapożyczenia

Głównym zadaniem tego rozdziału jest charakterystyka zapożyczeń językowych w analizowanych opowiadaniach, wyjaśnienie ich pochodzenia, jak również określenie stosunku do autentycznej brneńskiej leksyki zawartej w klasycznej monografii Otakara Nováčka.

Według Jaroslava Hubáčka „V neposlední míře slangy využívají i pojmenováváciho postupu přejímání slov z cizích jazyků. Třebaže lze uvést množství dokladů přejatých slangových názvů, je to dnes způsob tvoření omezeně produktivní” (Hubáček, s. 157). Kiedy uważnie przyjrzymy się naszym opowiadaniom zauważymy, że twierdzenie Hubáčka nie w pełni przystaje do sytuacji we współczesnej brneńskiej hantýrce. Zapożyczanie z obcych języków jest tutaj zjawiskiem ciągle żywym i ma wyraźny wpływ na specyficzny charakter tego kodu językowego. Przyczyna takiego stanu rzeczy tkwi w tym, że hantec (dziś już sztuczny twór językowy) stale zwraca się ku przeszłości, gdzie poszukuje swoich źródeł inspiracji. W ten sposób powstaje stylizacja na dawny autentyczny język nizin miejskich, który zawsze miał międzynarodowy charakter, zwłaszcza niemiecki. Licznym zapożyczeniami z języków obcych sprzyjała również i sprzyja w dalszym ciągu zasada niezrozumiałości, żywa po dziś dzień w hantecu.

W związku z powyższym nasuwa się pytanie, co w dzisiejszym hantecu pozostało z dawnej autentycznej leksyki brneńskiej plotny, a jaką część stanowi leksyka nowa lub zapożyczona z innych obszarów slangowych. Kiedy porównamy specyficzną leksykę opowiadań Tomana (głównie zapożyczenia) z materiałem zawartym w monografii Otakara Nováčka (a dokładniej w słowniczku na końcu książki) (Nováček 1929, s. 55–74), zauważymy, że we współczesnych tekstach znajdują się liczne świadectwa dawnej brneńskiej leksyki, np.: *hokna*, *facha* ‘praca’, *kér* ‘mieszkanie, dom’, *kchoc* ‘dziewczyna’, *hémon* ‘strażnik, policjant’, *heftna* ‘bezpieczna dziewczyna’. Bardzo często zmienia się lub rozszerza znaczenie tych klasycznych wyrazów, np.: *balda* (u Nováčka: ‘żołnierz, wieśniak’, u Tomana: ‘kijek’), *šalina* (N: ‘tramwaj’ (tylko), T: ‘prąd’), *klavi kchoc* (N: ‘piękna dziewczyna’, T: ‘oszustka’). Czasem znaczenie pozostaje to samo, ale zmienia się trochę forma, np.: N: *betelná*, T: *betálná* ‘świetna’; N: *lôve*, T: *lováč* ‘pieniądzę’; N: *šropec*, T: *šrop* ‘dziecko’. Spośród 70 specyficznych wyrazów obecnych u Tomana, w słowniczku Nováčka odnajdujemy zaledwie 27.

Większość zapożyczonych wyrazów w analizowanych tekstach stanowią pożyczki z języka niemieckiego (więcej niż 70 %, np.: *lont* ‘wieś’, niem. *Land* ‘ziemia, kraj’; *gábl* ‘śniadanie’, niem. *Gabel* ‘widelec’; *sicna* ‘siedzenie’, niem. *sitzen* ‘siedzieć’; *vasrůvka* ‘woda’ niem. *Wasser* ‘ts’). Ten charakterystyczny silny wpływ niemiecki występuje w słowniku Nováčka niemal w takim samym stopniu. U Tomana, co w ogóle jest znamienne dla „brneńskiej hantýrki”, pojawia się niemiecka toponimia: *Oltec* ‘Staré Brno’, niem. *Altbrunn*; *Gelbec* ‘Żółty kopec’ niem. *Gelber Berg*; *Majlont* ‘Maloměřice’, niem. *Majlant* ‘duże bogactwo’ i *Mailand* ‘Mediolan’ (tradycyjnie bogate miasto). Należy podkreślić, że poza zapożyczeniami z języka literackiego pojawiają się również wyrazy zapożyczone z niemieckiego żargonu, np.: *fligna* ‘żart’, niem. żarg. *Fliege* ‘oszustwo’; *hokna* ‘praca’ niem. żarg. *Hacke* ‘praca’; z języka potocznego np.: *betle* ‘łóżko’, niem. pot. *Betel* ‘łóżeczko’; z dialektu wiedeńskiego (tradycyjnie silny wpływ

wiedeńskiego środowiska na Brno), np.: *hémon* ‘policjant’, wied. żarg. *Hemann* ‘ts’.

W analizowanych tekstach odnajdziemy również poświadczone już u Nováčka bardzo stare zapożyczenia z języka romskiego. Są to słowa o bardzo dużej frekwencji, jak np.: *kér* ‘mieszkanie’, rom. *kher* ‘dom, mieszkanie’; *lóve* (*lováče*) ‘pieniądze’, rom. *lóve* ‘ts’; *chálka* ‘jedzenie’, rom. *chal* ‘jeść’. Występują tu również słowa z języka hebrajskiego, które dostały się do hantecu głównie za pośrednictwem języka jidysz, np.: *kábr* ‘kolega’, jid. *Kober* ‘druh, przyjaciel’, hebr. *chaber* ‘ts’. Pozostałe wyrazy są zapożyczeniami z języka francuskiego, jak np. znany dziś w potocznej czeszczyźnie *malér* ‘problem’ z franc. *malheur* ‘nieszczęście’, a najnowsze z języka angielskiego: *Blekfild* ‘Černá pole’, ang. *black field* ‘ts’, *džekýl* ‘szanowany pan’.

Wyrazy obce nie są zapożyczane w postaci oryginalnej, ale przystosowują się fonetycznie i morfologicznie do systemu gramatycznego czeszczyzny, np.: *šrajtofla* < *Schreibtäfel*, *facha* < *Fach*, *goldna* < *Gold*, *hofírek* < *Hoflieferant*, *jár* < *jar*, *majzl* < *Meißel* itd.

4. Uwagi końcowe

Po przeprowadzeniu analizy dwóch współczesnych opowiadań pisanych w tzw. brneńskim hantecu doszliśmy do następujących wniosków:

1. W zakresie fonologii i fleksji widoczny jest silny wpływ najbliższego otoczenia dialektałnego miasta Brna (dialekty środkowo-morawskie). Autor wykorzystuje niemal wyłącznie elementy charakterystyczne dla tego systemu językowego. Możemy zaobserwować silną stylizację na dawny język brneński, ponieważ występują tu również formy, które dawno wyszły z użycia. Autor wyraźnie unika „obecnej češtiny”. Jej przykłady widzimy przede wszystkim w bardzo ekspansywnej formie I. pl. z końcówką *-ama*.
2. Spośród metod transformacyjnych przy tworzeniu wyrazów slangowych najczęstszym sposobem, podobnie jak i w innych slangach, jest derywacja słowotwórcza. Występują tutaj w dużej ilości typowe już dla dawnego żargonu miejskiego sufiksy ekspresywne: *-ec*,

- na. Z pozostałych metod transformacyjnych wymienić należy skrócenia i deformacje.
3. Wśród metod transpozycyjnych (wyłączając zapożyczenia) na czoło wysuwa się metaforyzacja. Ten zabieg jest bardzo popularny, ponieważ stwarza możliwość znacznej swobody twórczej i tworzenia stale nowych znaczeń. Często dochodzi do zakłócenia przejrzystości znaczeniowej, którą zastępuje silna ekspresywność i dążenie do osiągnięcia efektu humorystycznego. Podobne zadanie pełnią bardzo liczne związki frazeologiczne, które w największym stopniu wyrażają indywidualny charakter języka opowiadań.
4. Zapożyczenia z języków obcych są powszechne w obu tekstach. Najczęściej są one bardzo stare i były poświadczane już w przedwojennej brněnskiej hantýrce. Zdecydowana większość wyrazów pochodzi z języka niemieckiego, w mniejszym stopniu z języka romskiego, hebrajskiego za pośrednictwem języka niemieckiego. Pożycзки z języka angielskiego, tak popularne w dzisiejszych slangach, pojawiają się tu bardzo rzadko. Wyrazy obce nie są przejmowane jako cytaty, ale poddawane są adaptacji fonetycznej i morfologicznej.

Literatura

- Hubáček J., 1981, *O českých slanzích*, Ostrava.
- Krčmová M., 1981, *Běžně mluvený jazyk v Brně*, Brno.
- Nováček O., 1929, *Brněnská plotna*, Brno.
- Slovník nepisovné češtiny*, 2006, Praha.
- Toman L., 1999, *Špigl hantecu*, Tišnov.
- Utěšený S., 1989, *Od plotny k hantecu: Arealogické poznámky k vývoji podloží brněnské lidové mluvy*, [w:] *Sborník přednášek z 4. konference o slangu a argotu v Plzni, Plzeň*, s. 355–369.